

PEDAGOGIK MAHORAT

MS
2022

PEDAGOGIK MAHORAT

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal

Maxsus son

Jurnal 2001-yildan chiqa boshlagan

Buxoro – 2022

MUNDARIJA

Nodir YADGAROV. Bo'lajak chirmachilik o'qituvchilarida kasbiy ko'nikmalarni shakllantirishda axborot texnologiyalarning o'mi	8
Sanjar AZIMOV. Tavviriyl san'atida sinfdan tashqari ishlarning shamiyati	11
Dilshod MAMATOV. Muhandislik grafikasi fanini o'qitishning innovatsion usullari (kompyuter grafikasi asosida)	14
Tolib SOBIROV, Qavmuddin OMONOV. Muhandislik grafikasini o'qitishda me'morchiлик obidalardagi geometrik yasashlarning tarbiyaviy shamiyati	18
Arif KADIROV, Mehrniso QAHHOROVA. Yoshlarni kasb-hunariga yo'naltirishda milliy qadriyat va an'analaming o'mi	21
Shukrat G'ULOMOV. Tarixiy jaorda O'zbekiston tavviriyl san'ati rivoji	24
Shodijon BAKAYEV, Sherozjon SHOKIROV. Badiiy bezash ishlarning ranglarni to'g'ri qo'llash taribi va ularning emotsional ta'siri	27
Qoryog'di JUMAYEV. Kasb-hunar ta'llimi va tarbiya berish jarayonida sharq rivojyathlaridan foydalanimish metodlari	30
Muzafar AVLIVAKULOV. Tavviriyl san'at o'qituvchisi tashkilotchi, metodist va ijodkor	32
Гулшара ХАКИМОВА. Традиционнага озекла убаксий жемчиг	34
Viloyat TUXSANNOVA. Kashtachilik san'ati	37
Muhayyo AZMOVA. O'zbek xalq amaliy bezak san'ati turlari va ularning o'ziga xos tomонulari	41
Sanjar AZIMOV, Maftuna SULAYMONOVA. Bo'lajak tavviriyl san'at o'qituvchilarini tayyorlash jarayonida san'atning zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalardan foydalanimish metodikasi	44
Shodijon BAKAYEV, J.B.NE'MATOV. Interyerni sharqona qirma ushubda bezatish texnologiyasi	47
O'ybek SHOMURODOV. O'rta maktab tavviriyl san'at fanida kompyuter texnologiyalaridan foydalanimish	50
Aziza MUSINOVA. Amaliy bezak san'atida tasvir va kompozitsiyaning tutgan o'mi	54
Akmal AMINOV. Autocad grafik dasturida 3d o'lbisal obyektlarining koordinatalarini kiritishning o'ziga xos usullari	57
Gulshod OSTONOVA. Tasviriyl san'at darslarida berliqni idrok etish hamda o'quvchilarning fazoviy tazavvurlarini oshirish	61
Nozima KADYROVA, Parizod ROZIKOVA. Особенности национального стиля живописи Бухары в XIX веке как элемент эпохи истории региона	64
Nigora IBATOVA. XIX-XX asr O'zbekiston rassomlari ijodida manzara janri	67
Shahnoza IBADULLAYEVA. "Manzara janrida ijod qilgan rassomlar asosidan nuxxa bo'chirish" modulini o'qitishda innovation ta'llim texnologiyalaridan foydalanimish shamiyati	71
Avaz SHUKUROV, Nargiza ASLANOVA. Kulolchilik - xalq amaliy bezak san'atining bir turi sifatida	76
Shodijon BAKAYEV, M.S.TO'RAYERVA, D. USMONOV. Amaliy san'atda ranglardan foydalanimish va ularning o'ziga xos xususiyatlari	79
Nafisa AVLIVAKULOVA. Bo'lajak o'qituvchi shaxsiyatini rivojlantirishda zamonaviy texnologiyalaridan foydalanimish	83
Sherali AVEZOV. Amaliy sanat tarixi va uning turlari	86
Muxiba SULAYMONOVA. Tasviriyl san'atning shaxsi ma'noviy kamolotida tutgan o'mi	89
Alisher SHIRINOV. Tasviriyl san'ati o'qitishda berliqni idrok etish maslahg'ulotlari	91
Sadeqat SHODIYEVA. Arxitektura yodgorliklarida tasviriyl va amaliy san'ati qo'llanilishi	94
Nozima ASLANOVA. Boshlang'ich sinif o'qish darslarida o'quvchilarning badiiy va axborotli matnlar mazmunini anglosh va uni izoblash malakalarini rivojlantirish	97
Mohimur JALOLOVA. Diniy binolarda bezak san'ati	100
Marxbuba KARMOVA. Xalq hunarmandchiligi darslarida amaliy bezak san'ati maslahg'ulotlarini o'rgatish metodikasi	103
Jo'rabeck YARASHEV, Maftunaboum AKRAMOVA. O'rta ta'llim makkabslarda musiqaning mazmuni va yechimlari	106
Журабек ЯРАШЕВ, Нозира ШАДМАНОВА. Вопросы музыкальной гармонии в наследии просветителей IX-XII веков и их гуманистическое значение для культуры молодого поколения	108
Jo'rabeck YARASHEV, Maxfura KAMBAROVA. Zamonaviy pedagogikada kreativlik tushunchasi	112
Maxfura KAMBAROVA. Ummunita'lim makkabslarida musiqa darslarining mazeriylarini	117
Jo'rabeck YARASHEV, Munira RIZOYEVA. Musiqa madaniyati darslarida stilizatsiya ushubini turli usullarda qo'llashining mazmuni	120
Zamigoz ALAYEVA. Yoshlarni musiqa ta'llimi orqali milliy istiqbol g'oyalari ruhiida tarbiyalash	122

Sherali AVEZOV

San'atshunoslik fakulteti

tasviriy san'at va moshandislik grafikasi
kafedrasini tayanch doktaranti

AMALITY SANAT TARIXI VA UNING TURLARI

Ushbu maqola amaly san'at tarixi va uning turlariga qaratilgan. Muallif o'zinig ko'p yillik izlanishlari natiyalardan kelib chiqib, xalq amaly san'atining yanada rivojlanishini ta'minlash bo'yicha aniq taniya va yo'llarni beradi.

Kelit so'zlar: xalq amaly san'ati, san'at turlari, madaniy meros, badiiy-ijsodiy faoliyat, milliy bezak san'ati, me'moriy yodgorlik, ganch, koshin, xattotlik.

Данная статья посвящена истории прикладного искусства и его видам. По результатам своих многолетних исследований автор дает конкретные рекомендации и пути обеспечения дальнейшего развития народного творчества.

Ключевые слова: народное творчество, искусство, культурное наследие, художественная деятельность, народное декоративное искусство, национальная архитектура, настукоматура, изобразительная каллиграфия.

This article is devoted to the history of applied art and its types. Based on the results of his many years of research, the author gives specific recommendations and ways to ensure the further development of folk art.

Key words: folk art, art, cultural heritage, artistic activity, folk decorative art, architectural monuments, plaster, images, calligraphy.

Kirish. O'zbek xalqining ko'p asrlik tarixida xalq bezak san'atining turlari mavjud bo'lib, ular rang-barang madaniy merosimizning eng ajoyib va mashhur qismi hisoblanadi. O'zbek zaminida gullab-yashmagan san'at turlari o'zinig betakrorligi bilan duryoga maslabur. Bunday kamolot va rivojlanish bosqichlari haqida fikr yuritadigan bo'lib, o'zbek amaliy bezak san'atining ildizlari insoniyatning bolalik davriga, ya'ni ijtidoriy jamiyatga borib taqalishini ko'ramiz.

Mamlakatimizning tarixiy qatlamlarida olib borilgan qazish ishlari natijasida topilgan yodgorliklar inson tanasi tomonidan osori-atiqlarini yaratish toch asrida boshlanganligi va aurlar davomida davom etib kelayotganidan dalolat beradi.

Azasiy qism. Insoniyatning tarixiy tarsoqqiyotida inson ongi faoliyatining ajralmas qismi bo'lgan badiiy tafakkur, shunga mos ravishda badiiy-ijsodiy faoliyati ham katta rol o'yandi. Bunday faoliyat natijasida vujudga keladigan estetik-badiiy idrok stih qobiliyati odamlarda olamni, undagi mavjudotlarni, buyum va hodisalarni, strofdagi shakl va ranglarni o'ziga xo's tarzda qayta aks etirishga undsydi. Shakl va ranglarning real va stilizatsiya qilingan obrazlarini yaratish ana shunday vujudga kelgan va u o'z navbatida odamlarning kundalik hayotida ham o'rinn ola boshlagan. Natijada badiiy bezakning turli shakl va turlari paydo bo'ldi. O'zbekistondan va umuman Markaziy Osiyodan bizgacha yetib kelgan san'at asarlari orasida naqsh asosida yaratilgan san'at asarlari juda ko'p. Bunday bezaklarning bosqqa san'at turlariga nisbatan ko'pligi va sukkammal bo'lishining ma'lum tarixiy sabablari bor. Ma'lumki, islam mamlakatlariда mavjudotlarni tasvirlash odatiy hol emas, chunki mavjudot yaratish qobiliyati faqat Qodir Allahga tegishlidir. Insonlar bunday istmi qilishga qodir emaslar va bunday istmi qilish aqildan emasdi, chunki buni yuksuk darajada sukkammal qilish mumkin emasligi allaqachon ma'lum. Boshqacha qilib aytganda, hech qanday tasvir unda ifodalansadigan darajaga ko'tarila olmaydi, shuning uchun tasvir yolg'onadir.

Tasviriy san'atga ana shunday chexur, fikrsiy yondonashish natijasida shartilik, ushub, timsolga asoslangan badiiy asarlар yaratish kuchaydi. Bu tarixiy omil hozirda jahonga maslabur ma'morhilik yodgorligi bo'lgan, ganch, koshin, xattotlik va bosqqa san'at turlarining ajoyib uyg'unlashuviga aylangan o'zbek milliy bezak san'atining jadal rivojlanishiha turki bo'ldi.

Samarcand, Buxoro, Xiva, Shahrisabz, Termiz, Toshkent, Qo'qon va bosqqa shahariardagi ma'morhilik va xalq amaliy san'ati yodgorliklari o'tmishdagi avlodlarimiz tomonidan yaratilgan uyg'un, betakror va tarixiy jihatidan bebaho san'at namunalari bo'lib, shu bilan birga, hunarmandchilikni tashkil etadi.

Xalq amaliy bezak san'ati kishilarning ma'naviy olamini boyitadi, badiiy didimi shakillantiradi, ruhiyatini tarbiyalaydi. Binobarin, o'zbek xalq amaliy san'ati kishilarni badiiy, axloqiy, umumimsooniyl

tarbiyalashda, ularning ilmiy dunyoqarashini shakllantirishda, madaniy saviyasiini yuksaltirishda muhim manbalardan biridir.

Ma'munki, san'atning barcha mavjud turlari o'zining o'quvchilariga, tingeovchilariga yoki tomonshabinlariga badiiy, hissiy, ma'naviy ta'sir ko'reatish orqali tarbiyalaydi va tarbiyalaydi. Shu bilan birga, amaliy bezak san'atining sifatlari shu qadar o'xiga xoski, ularning o'mini bosha hech narsa bilan almashtirib bo'lmasydi. Ya'ni, bunday san'at asalarining ham badiiy, ham amaliy vazifani bajarla olishi ularning xalq orasida keng qo'llanilishiga olib keldi.

Yaqin o'tmishda o'zbek amaliy bezak san'atining eng rivojlangan turlaridan kulolchilik, yog'och, tosh va suyak o'ymakorligi, o'ymakorlik, pichoqchilik, zargarlik, kashtachilik, zardo'zlik, gilamdo'zlik, kigizdo'zlik, savatdo'zlik va h.k. texnologiyalar, haqiqiy milliy nomlar, ularning o'xiga xos stammlari, maktablari, bu san'at usulHLari, shuningdek, mashhur ustalarning bu sohalardagi xizmatlari unutilib, yo'q bo'lib ketish xavfi ostida qoldi.

Amaliy bezak san'atini asrab-avaylash, ularni har tomonlarma o'rjanish va rivojlanish, yosh avlodga san'at sir-asrorlarini o'rgatish orqali bugungi kunda rassomlar, xalq ustalari, ustoz-murabbiylar, san'at ixlosmandlari uchun syni muddaodir. San'at asalarini keng targ'ib etish orgali abolining estetik didi va madaniy saviyasiini yana da yuqori darajaga ko'tarish vazifasi qo'yildi.

Bu maqsadlarga erishish yo'lida xalq ustalari, nusavvirlari uchun eng qisay shart-sharoit yaratish, yoshlarning badiiy tarbiyasini tashkil etish, san'ati puxta egallash va ularni to'g'ri ilmiy-metodik yo'nalishda olib borish, rassom-pedagoglar tayyorlash, dirijorlar, ustoz va san'atkorlar tayyorlash kabi ishlur amalga oshirilmoqda. San'atkorlarning targ'ib qiliш markazlari sifatida maktablar, klublar va madaniyat saroylari, uylar, pionerlar va o'quvchilar saroylarida tashkil etilgan to'garaklar alohida shamiyatga ega.

Yosh avlodda estetik didi shakllantirish, ularga zarur bilim va axloqiy tarbiya berish, mehnat, malaka va malakalarni rivojlanish, kasb tanlash va amaliy maslah'ulot vazifalari.

Xalq amaliy bezak san'ati an'analarini tarixda avloddan-avlodga o'tib, yangicha rivojlanish sifatini egallagan holda, syniqsa, hozirgi qayta qurish davrida judal sur'atlar bilan o'sib bormoqda.

Muhokamalar va nafijalar. Gips o'ymakorligi amaliy san'at turi sifatida.

Gips o'ymakorligi - qadimgi san'at turi. Sharq mamlakatlariida, syniqsa, Markaziy Osiyo, Eron, Turkiya, Arabiston, Afg'oniston va boshqa mamlakatlarda rivojlangan. Ayniqsa, Markaziy Osiyoda yaratilgan murar badiiyligi, kompozitnayi va ishllov berish nukbi bilan bir-birdan farq qiladi. Gips naqqahlar O'zbekistonidagi ko'plab obidalarga chiroy qo'shamoqda. Samarqand, Buxoro, Toshkent, Qo'qon, Marg'ilon, Xiva, Shahrisabe va boshqa shaharlarda tarixiy obidalarni qurish va bezashda foydalansilgan.

Gips o'ymakorligi san'ati asrlar davomida rivojlanib borgan. Bu san'atning qadimgi, o'rta asrlar va XX asrlardagi rivojlanishi bir-biridan ancha farq qiladi. Qadimgi gips o'ymakorligi hajmali bo'lib, unda real tasvir ustunlik qiladi.

Ularda ko'pincha odamlar, hayvonlar, qushlar tasvirlangan. XX aarning birinchi asrlaridayoq odamlar gipning ajoyib xususiyatiga ega ekanligini biliб, qal'alalar, karvonsaroylar va boshqa joylarni bezashni boshladilar.

Varaxshadan VII-VIII asrlarga oid ganch o'ymakorligi namunalari topilgan. Ularda qushlar, hayvonlar, baliqlar, o'simliklar va geometrik shakkilar tasvirlangan.

X-XI asrlarda naqqoshilik, yog'och, tosh, ganch o'ymakorligi yana da rivojlangan. Murakkab maxnum tasviri aks etiruvchi naqqahlar paydo bo'ldi. Uyning ichki qismida va namlik o'tkazmaydigan tashqi ko'rinishida ham gips o'ymakorligi ishlataligan. Termiz qabrlarida ganch o'ymakorligi san'atini o'sha davr cho'qisi deyish mumkin. XII asrda zuqarnaslar paydo bo'lib, ko'plab binolarda qo'llanila boshlandi. 13-asrda kulolchilik san'ati ravnaq topdi. Bunga Afrosiyobdan topilgan ajoyib ganch o'ymakorliklari misol bo'la oladi.

XIV-XVIII asrlarda binolarning ichki qismlarini bezashda suvoqchilik san'ati qo'llanilgan. Kulolchilikning gullagan davri XVIII sur oxiri - XIX sur boshlari edi. Abdurahim Hayotov, Usta Murod, Usta Fuzayl, Usta Hayot Nosir, Usta Hoji Hafiz, Usta Nauroulloboy, Usta Abdujalil, Usta Azim, Usta Omonullo, Usta Shamuddin G'ofurov, Usta Ibrohim, Usta Savriy XIX-XX asrlarning yirik ganch o'ymakorlaridan. Ustoz Abdulfattoh va boshqalar.

Yigirmanchi sur boshlari asarlarda o'yilgan relefli nozik valub paydo bo'ldi. Rangli giplar, bo'yoqlar, naqsh va tasvirlar qo'llanila boshlandi. 1913-1914-yillarda Buxoroda Sitorai Mohi Xova qurilgan. U gips o'ymakorligi bilan bezatilgan. Oq uy (mehmonxonasi) o'sha davrdagi gips o'ymakorligining ajoyib namunasidir. Shu bilan birga, shisha ustida gips o'ymakorligi bajarildi. U o'zining norikligi va inkunati bilan ajralib turadi. Saroyning bezaklarini Shirin usta bajaragan. U o'sha davring eng ko'zga ko'rigan kulollaridan biri edi.

1918-1920-yillarda Hunarmandlar qo'mitasi va Toshkent viloyat hunarmandlar tashkiloti tomonidan o'quv ustaxonaları, hunarmandchilik muzeyi tashkil etildi. 1937-yilda Parijda o'tkazilgan "San'at va texnologiya - bugun" ko'rgazmasida o'zbek ustaları ikkita Gran-pri, birta oltin va ikkita kumush medall bilan taqdirlangan.

1947-yilda ms'mor A.Muhamed-shin boschchiligidä Toshkentda Kurant binosi qurildi. Bu binoni bezashda usta Shirin Murodov ishtirot etган. O'zbekiston ms'morchiligidä ulkan xarimaga aylangan O'zbekiston Katta davlat opera va balet teatri 1947-yilda akademik ms'mor Aleksey Shchusev loyihasi va rabbarligida qurilgan. Shchusev O'zbekiston viloyatlaridan kulollarni yig'ib, ularning oldiga ikkita muhim vazifani qo'ydi: birinchidan, teatr zallari har bir bududning o'ziga xos milliy uslubiga mos tarzda bezatilgan bo'lishi, ikkinchidan, bezatilgan xona ms'moriy-badiiy qiyofiga mos kelishi kerak. Teatrning Xiva va Termiz zallari qadimiy kulolchilik uslubida yaratilgan. Buxoro, Toshkent, Farg'onha va Samarqand shaharlarining zallari zamona viy xalq an'analariga mos tarzda ganch o'ymakorligi bilan bezatilgan.

1952-yilda xalq amaliy san'ati kafedrasi ochildi. R.R.Benkov nomidagi Toshkent rassomlik bilim yurti. Bu yurga ganch o'ymakorligidan ustoz Shirin Murodov, usta Toxpo'lat Arslonqulov, Davlat mukofoti sovrindorlari Mahmud Uamonovlar saboq berdiilar. 1950-yillardan xalq amaliy san'ati, ya'ni rangtarziv, kulolchilik, yog'och o'ymakorligi san'ati to'xtab qoldi. "Tez va arzon quraylik, isrofgarchilikdan saqlaylik" shioriga ko'rko'rona amal qilindi. Natijada, ba'zi rassomlar va ularning shogirdlari o'z kaboblarini tashlab, bo'shra ishlarga o'tishdi. Ammo o'qituvchilar xafa bo'lishmadi. Ular maktablarda, o'quvchilar saroylarida yoshlarga amaliy san'at sinflarini o'rgatishni davom ettirdi.

Farg'onha rassomlik bilim yurtining ko'zga ko'ringan ustasi Saidahmad Mahmudov 1963-yilda Qo'qon shahar o'quvchilar saroyida yosh rassomlar to'garagini ochdi. 1967-yildan keyin binolarning milliy bezaklari rivojlana boshladi. Xususan, rassomchilik rivojlana boshladi. Ustozlarning shogirdlari ham shuhrat qozonu boshladilar. Ganchkor Tohir Sharipov va rassom M.To'rayev tomonidan ochilgan to'garaklarda yuzlab yoshtilar xalq amaliy san'ati sirlarini o'rgana boshladi. To'garak a'zolarining ishlari Italiya, Yaponiya, Chexeslovakiya, Kuba kabi mamlakatlarda namoyish etilib, oltin, kumush va bronza medallarini qo'lga kiridi.

M.Uamonovning shogirdlari Mirziyod Karimov, Abdurahmon Sultonov, Mirvohid Usmonov, Anvar Po'latov, Mirmahmud Razmonov, Habibiddin Murodov, Mo'min Sultonov, Faxreddin Hamdiyev, Ziyoruddin Yusupov, Rauf Iboev, Umar Tohirev, Yusuf Odilovlarni bugun xalqimiz yaxshi biladi. O'zbekistonda ganch o'ymakorligi san'ati yuksak darajada rivojlangan bo'lib, qardosh xalqlar tarsoqiyotiga katta ta'sir ko'rsatadi.

1978-yilda O'zbekistonda "Usto" xalq ijodiyoti uyushmasi tashkil etildi. U xalq amaliy san'atini rivojlantirish, ustalar ijodiy ishlarini tashkil etish va hunarmandchilik buyumlarini totish, talabalar tomonidan ustalar tayyorlashda muhim ahamiyat kasb etdi.

Xulosa. Amaliy san'at, amaliy bezak san'ati - bezak san'ati sohasi; ijtimoiy va shaxsiy hayotda amaliy ahamiyatga ega bo'lgan badiiy obyektlarni ishlab chiqarish va kundalik buyumlarni (asboblar, mebellar, matolar, asboblar, kiyim-kechak, zargarlik buyumlari, o'yinchegqlar va boshqalar) badiiy ijrosi bilan bog'liq ijodiy ishlar san'at sohalari. Amaliy san'at asarlari ko'rish, his qilish va tushunish uchun yaratilgan. San'at asarlari va buyumlar insonning moddiy muhitini obodeoleshtirishiga, estetikani boyitishiga xizmat qiladi, shu bilan birga insonning keyfiyatini va keyfiyatini tashqi ko'rinishi, turilishi, xususiyatlari, bezak buyumlari bilan hayotda foydalaniishdan tashqari badiiy ahamiyatga ega. uchun ham baholanadi. Binobarin, xomashiyaning go'zalligi va nafisligini ko'rnatish, ularmi qayta ishlash malakalari va usullarining ko'pligi amaliy san'atda estetik ta'siri oshiradigan faol vositalardir.

Adabiyotdar

1. Nazarova D.I. The foundation of Kamol Jamol's poems is pain// Conference of Management of Islamic Education Leadership In The Era of Revolution. - 2020. - №6. - Pp. 1 - 3.
2. Nazarova D.I. Feelings of lyric heroes in Kamol Jamol's work// Conference of Management of Islamic Education Leadership In The Era of Revolution. - 2020. - №6. - Pp. 1 - 3.
3. Bulatov S. Xalq amaliy bezak san'ati. -T., 1991.
4. Rajabovna T.V. THE HISTORY OF THE DEVELOPMENT OF GOLD EMBROIDERY ART OF BUKHARA. International Engineering Journal For Research & Development. - 2020. - T. 5. - №. 7. - C. 5-5.
5. Вахид Рахимбеков Тухсанова, Шоджон Шохирроевт Бахадор. ИКУССТВО ЗОЛОТОГО ШИРЬЯ ГОРОДА БУХАРЫ. Academy. - 2020. - №. 11. (62).